

Přednáška č. 10. dokončení otázky trestu a trestání:

a) Foucaultovo pojetí trestu

b) Perspektivy trestní politiky v moderní společnosti

Krajní reakce teorii prevence je pozice požadující úplné zrušení trestu a trestního práva jako cíle vývoje společnosti.

C) Před tímto optimismem nás varuje francouzský filosof

M. Foucault (1926-1984)

práce: Dějiny šílenství, Slova a věci, Archeologie vědění, Dohlížet a trestat, Dějiny sexuality

Foucault v souvislosti s trestem a trestáním nás upozorňuje na ekonomiku trestání- spojuje trestání s formou moci - proto je nutné vysvětlit to, jak chápe Foucault moc

Proč?

Foucaultovo pojetí moci vychází z jeho pojetí a) moci jako vědění

(Ve svých prvních pracích Dějiny šílenství konfrontoval novověký rozum ze šílenstvím,

Zaměřil se na zkoumání všeho toho, co tvoří vnějšek rozumu, šílenství, nebo obecněji vztah k nemocnému a analyzuje vztahy moci, jimiž instituce jako nemocnice, kliniky, útulek atd. působí.

(Vnáší do filosofie nové téma, které se zdálo být okrajovým a na druhé straně zpochybňoval vědeckost psychiatrie) - na základě toho vysvětluje moc ve spojení s vědění,)

b) zpochybňuje chápání člověka jako subjektu a provádí genealogickou analýzu identity člověka: - člověk je utvářen v různých vztazích

i) výrobních- popisují je ekonomické teorie

ii) významových- komunikace, popisuje je vědy o jazyku

iii) mocenské vztahy- tyto vztahy se nedají dost dobře teoreticky popsat, neexistuje teorie moci, ale můžeme jen udělat analytiku moci, definovat oblast života, kde se projevuje a pak určit nástroje, kterými by jsme ji popsali

(Foucault odmítá hledat centrum moci, ale chce analyzovat funkce a strukturu mocenských vztahů:

"moc existuje jen když je uskutečněná".)

Analýza mocenských vztahů: nejsou účelové, ani kauzální, nespojuje je s násilím-

1. mocenské vztahy jsou asymetrické - nejen zakazují, nařizují- ale i osvobozují, dávají možnost rozhodnout se

- moc můžeme vykonávat jen nad těmi, kteří jsou svobodní

2. technologie moci- studuje úsek dějin od konce 18. století, kdy se mocenské vztahy uplatňují prostřednictvím normy a normalizující sankce

- norma se objevila jako princip standard výchovy, vzdělání, výroby- všechny sféry se dostávají pod kontrolu normy

- moc normy společnost homogenizuje ale také individualizuje (umožňuje měřit odchylky)

3. moc se zakládá na vědění, které třídí, stanovuje odchylky a to se promítá do technik uplatňování moci jako vyšetřování, zkoušení, testování (žijeme ve věku inspekcí, kontrol, zkoušení; ze života se stala jedna velká škola a ze školy permanentní zkoušení)

4. Normalizace a všechny techniky moci se již nerealizují přímo panovníkem, ale skrytě dozorem a disciplínou;

5. Foucault analyzuje fungování mocenských vztahů na jednotlivých úrovních: společnost, stát, individuum

A. (Na úrovni společnosti připodobňuje fungování mocenských vztahů Benthamovu Panoptiku)

Benthamův Panoptikon je architektonickou figurou působení dozorovací moci:

- na okraji je budova, ve tvaru kruhu, uprostřed je věž, věž je prošpikovaná širokými okny, která vedou směrem k vnitřní straně kruhu; okrajová budova je rozdělena na jednotlivé cely, z nichž každá prochází celou šířkou budovy, cely mají dvě okna, jedno směřuje dovnitř a druhé směřuje ven, umožňuje, aby skrz celu procházelo světlo z jedné strany na druhou. Potom stačí umístit dohlížejícího do centrální věže a v každé cele uzavřít jednoho blázna, nemocného, dělníka nebo školáka. V důsledku protisvětla je možné z věže pozorovat, jak se rýsují právě proti světlu drobné siluety těch, kdo jsou uzavřeni v celách na okraji. Toto uspořádání symbolizuje na jedné straně a) iluzi svobody, individuality, která je však kontrolovaná neviditelnou mocí

b) individualizace umožňuje prevenci, pokud by šlo o vězně, tak to umožňuje dobře je kontrolovat, aby se nemohli domluvit a utéct, podobně, pokud by šlo o dělníky, tak aby nedošlo ke rvačkám, nepozornosti, neubrd'ovalo je to v práci,

**pokud by šlo o blázny, tak odpadá nebezpečí napadení,
pokud by šlo o školáky, tak by nemohly opisovat atd...**

**c) uplatnění disciplíny tak vede na jedné straně
k negativním projevům, snaha zadržet zlo, zabránit
komunikaci, zastavit čas, atd.**

**d) na druhé straně vylepšuje vykonávání moci tím, že ji
urychluje, usnadňuje, je účinnější;
Foucault ukazuje, že v moderní společnosti dochází
k permanentímu disciplinování a jde o disciplinární
společnost;**

**Zároveň se zde ukazuje dvojí funkce disciplinární moci;
disciplinární moc nemá jen negativní, ale má také
produktivní charakter, vede např. k zlepšení zručnosti,
dovednosti, (vojsko, škola)**

**Disciplína slouží stále více jako technika na výrobu
užitečných jedinců, to má za následek, že se i lidé vyloučení
ze společnosti mohou zbavit svých forem vyloučení,
uzavření nebo útulků atd.**

B. vznik státu – funkci státu je ochrana, starost o život- na druhé straně se mění na biomoc, na neustálou kontrolu nad životem;

-vznikem státu dochází ke zestátnění mechanismů disciplíny,

- policie, policejní moc se zde týká všeho, nejde o totalitní moc, ale starost o vše co se děje, v každém okamihu,

C. sexuální identita jako nalezení člověka - v moderní společnosti kontrola tohoto tématu atd...

Foucault byl přesvědčen, že také jednotlivec jako subjekt je výtvořem moci, proto studoval strategie, které pronikají do vnitra jedince a formují jeho vztahy k němu samému; z tohoto hlediska se mu jevila nejvhodnější sférou zkoumání sexualita, protože se zde setkávají touha a požitek s kontrolou a represí, ovládaní sebe samého s ovládáním druhého;

Shrnutí: mocenské vztahy jsou

a) asymetrické - nejen ovládají, ale i umožňují svobodu, normování nejen přináší nové vědění ale také nové omezení; (na jedné straně dospíváme k identitě, na druhé

straně je nad námi vykonáván dozor)

b) techniky moci nejsou přímé, ale skryté a projevují se v disciplíně a dozoru

c) asymetričnost mocenských vztahů není možné zrušit, je možné je jen předvídat, jakákoliv jejich změna je vždy vznikem nové konstalace mocenských vztahů; mocenské vztahy mají tudíž produktivní a zároveň i destruktivní charakter

Foucaultovo pojetí trestu a trestání:

1. metody trestání nejsou prosté důsledky zákona (právních předpisů), nejsou to ukazatele sociálních struktur, ale jsou to techniky, které vycházejí z technik moci;

(moc trestat není univerzální vědomí zákona, nýbrž důsledek panoptických procedur); Trestání bude vždy představovat určitou politickou taktiku;

**2. při studiu trestu, mechanismů trestání není možné se soustředit jen na represivní efekty, na sankční momenty, ale vidět i okrajové efekty, i když se jeví jako okrajové
Trestání je nutné chápat jako komplexní sociální funkci**

3. Dějiny trestního práva jsou spojeny s vývojem poznání - věd o člověku

- tzn. je nutné analyzovat technologie moci jako princip humanizace trestání a poznávání člověka

4. humanizace soudnictví a vězenství neznamena odumírání, zánik těchto činností ale znamená jen změnu formy ekonomie trestání;

Můžeme reformovat vězeňství, ale vždy vzniknou nové formy uvěznění a kontroly;

- změní se jen účel kriminality

- trestání bude vyměněno rozšiřováním disciplinárních sítí- přesunou se pravomoce do jiných oblastí do sféry medicíny, psychologie, vzdělání to jsou nové sféry trestání

Zvláštní pozornost pak věnuje Foucault otázce vězení a

vězenství.

Foucault nás v této souvislosti upozorňuje, že je nutné se zbavit iluze, že trestní systém je především metodou potlačování zločinu a jak jsme naznačili, konkrétní trestné systémy je nutné analyzovat jako společenské jevy...

Vězenství podle něj

- a) spojuje do jedné řady malé i velké tresty, odpůrce panovníka, společenský nepřítel se nyní transformuje na devianta, jenž sebou přináší mnohé nebezpečí v podobě nepořádku, zločinu, šílenství. Síť vězenství propojuje v sobě síť vztahů trestní a nenormální.**
- b) Vězenství umožňuje rekrutování velkých „delikventů“, organizuje něco, co Foucault nazývá „disciplinární kariéry“; delikvent je produkt instituce a delikvence se v podstatě vyrábí ve vězení; kriminalita se nerodí na okraji, ale pod stále větším dohledem kontroly, v síti této kontroly jsou nejvíce vidět právě delikventi, kteří se dopouštějí stále nějakých prohřešků;**
- c) Nevětším důsledkem vězenství je to, že moc trestat byla uznána za přirozenou a legitimní; vězenství**

umožňuje komunikaci moci disciplinární a zákonné, co se promítá do práva trestat; (V podstatě jde vždy o uplatnění určité technologie a techniky moci.)

Perspektivy trestní politiky moderní společnosti.

Foucaultovy názory nás upozorňují na několik souvislostí, které se promítají do strategie kriminální politiky kritické kriminologie:

a) ukazuje se , že by se měla zkoumat odděleně

kriminalita soc. slabších vrstev a kriminalita těch, co disponují mocí. Z tohoto hlediska se pak ukazuje, že trestní právo je nejméně účelným prostředkem boje proti kriminalitě.

b) zaměřit mechanismy institucionální kontroly na hospodářskou kriminalitu, kriminální aktivity státních orgánů a institucí, na „organizovanou“ velkou zločinnost.

c) redukce trestní justice, odbourat některé trestné činy, které jsou spojené se světonázorovými projevy, urážkou veřejného činitele, státu, prezidenta atd.

d) trestně právní sankce nahrazovat nestigmatizačními formami legální kontroly (sankce správněprávní nebo občanskoprávní)

e) realistický rozbor skutečné funkce vězení – není schopna kontrolovat kriminalitu a řešit resocializaci delikventů;

f) význam funkce veřejného mínění- kriticky rozrušovat stereotypní definice kriminality; např. v současnosti boj proti terorismu je postaven do jedné řady s kritikou politického systému a tím přispívá ke kriminalizaci obojího;

To by se mělo stát východiskem reformy trestně právní politiky.

G. Radbruch k tomu uvádí: nejlepší reformou trestního práva by bylo nahrazení nikoli lepším trestním právem, ale něčím dokonalejším než je trestní právo. Dodáváme

**k tomu, že něčím dokonalejším by se to mohlo nahradit
jen tehdy, pokud se totéž stane v případě celé společnosti.**